

تۆرك يوزدى

ناشرى : تۆرك يوزدى

مابرى : آق چوۋە اوغلى يوسف

۲۸ ئىسرېن ئانى ۱۳۲۹

صانى ۶

۳ ىل

ایرتمسی صباح بنده ، آرقاداشلرمله برابر قطاره بیدم ، اولردن مغنیساده
آیریلدم . اولر استانبوله کلدیلر ، بن ازمیر ولایتک بش آلتی قصبه سی داها گزدم ؛
برازداها دریجه اولارق بوتون اوکره نه بیلدکلریمی سوکیلی قارلریمه صرهمسی ایله
آکلاتمه چالیشاجم .

..

ازمیرده بری بلدییه ، دیگرى تورک اوجاغی طرفدن بزه ایکی ضیافت ویرلدى .
بلدییه ننگکی « خلقه بیگار » دینن شهر خارچی بر یرده ، برفاریقه باغچه سنده ،
اوجاغکی . ینه عینی موقعده ، صوقومپانیه سنک شهرنی صولایان منبعلرنده
ایدی . بونلر ، رسمی اولمقدن زیاده قارداشچه ، يك صمیمی برأ کلنجه اولدی ،
بزه بری حکایه لرنده کورولن برکوزلاسلکه ، شعرله آلتی کون کچیرن دانلره بوراده
علنی برتشکرده بولونمق مقدس بروطفه در .

..

قطارمن مغنیسایه کلدیکی وقت ، متصرف توفیق بک افندی ایله برخایلی
ذات و مغنیسا اتحاد و ترقی مکتبی یزی استاسیونده قارشیلادیلر ، بویوک بویوک
التفانلر بذل ایتدیلر . هله مکتبتک ایکی شا کردی ، آقانک « بوزغون » ی ایله
باشقه برشعری بوتون روحلریله ترنم ایتدیلر . مغنیساده تورک یازیچیلرینه
برتشویق سلامی ورمش اولدی .

عظیم نامی

تورککلک شرفی

« تورک بوردی » مسلمانلرک جمره سنه ۱۳۳۱ هجری ییلی نبریک ایدمک ،
هیچ ارمازه بویکی ییلک مسلمانلره ارغومری رقدیمی ارماسنی تکریمه دبلر .

بىر تورک مائىنىڭ ارىمىسى . — بىتون توركلەك مەنى جەركەتلەندەك ايلارودە بولۇق شەرقى مان داغما ئىمانلى توركلەندە قالمىشدر . ايلك هوادە اوچان قادىن دە ئىمانلى تورك خاتىرىلەندى اولدى . ئىمانلى مەدائەتە حقوق نىسوان جەمئىيەتتە اعضاسىدىن وتورك مەرزەلەندى بىلقىس شوكت خانم . تەشرىن ئاينىڭ ۱۸ نىچى كۈنى ، آياستە فائوسىدە طيارە قارار كەندە ئىمانلى خاتىرىلەندى اردوسىدە ھەدىيە ايتىدىكى « ئىمانلى » طيارە سەنە (« اوچقاچ » نىنە) يەنە ۲۳ دىققەتە هوادە . استانبول اوستىدە اوچوب دولاشمىش وصاغ - سالم اولەرق نىنە آياستە فائوسە دونوب ىرە ائىشدر . « تورك يوردى » ، ايلك دىققەتە اوچان تورك خاتىرى جان وكەلەن تەرىك ايدىر ، وبويە تورك جەسارەتلى خاتىرىلەن بىتون تورك ايلەندە جوغلامەنى تەكرىدىن دىلەر .

تورک مەھمەد يازىچىلەرنە نىجى بىكك قىرقلغى . — قافقاسىيالى توركلەك ، اك مەشھور مەھمەد نوبىسلىرى . مەيزا فتىح على دن سوكرە . وزير اوغلى نىجى بىكدر . بعض يازىچىلەرنە « درويش » تخلص ايدىن بو مەھمەد اديمىزك تياترو ايلە مەشھول اولماستە . تەشرىن ئاينىڭ ۱۳ نىچى كۈنى قىرقلغى بىل طولىدى . باكونك « صفا » مەعارف جەمئىيەتتە اوكون نىجى بىكك قىرقلغى قوتولولاىوب حاجى زىن العابدىن تىق بولك تياتروسىدە بويوك شەنەك ياپىدى . « تورك يوردى » دە شەنەكە اشتراك ايجون دىعوتشامە آلدى . بودىعوتىن دولايى مەشھور . مى تياترو يازىچىلەرى وزير اوغلى نىجى بىكى پەك سەمىيە تەرىك ايدىيورۇ . نىجى بىك انشاا . دىھا جوق ياشار مەلئەتە « حاجى قەبر » . « مەسەيت فەخرالدىن » كى قىمەتدار ونافع اثرلەردىن دىھا بىرقاچ دانە ھەدىيە ايدىر . كەلەچەك نىسەلەرنەزدىن بىرىندە نىجى بىكك ادبىيەتتە دائىر اوزون مەلومات وىرمەيە چالەشە جەز .

تورک ارىماننىڭ دىرىلى . — تورك اوچاغنىڭ سەنەك دىرىلى . تەشرىن ئاينىڭ ۱۵ نىچى ۲۲ نىچى جەمە كۈنلىرى . ئىمانلى دارالفونونىڭ قونقەرەنس سالونىدە طوبىلاندى . تورك اوچاغى ادارە ھىيأتى رەئىسى . دارالفونون مەھمەتلەرنىڭ ھەمدالە سەبى بىك ، دىرىكە رەئىسەت ايدىيورۇدى . باشدە ادارە ومەراقبە ھىيأتلىرىنىڭ راپورلىرى اوقوندى . اوندىن سوكرە بىكى ادارە . استىشارە ومەراقبە ھىيأتلىرىنە اعضالار سەجىلدى . بىكى ادارە ھىيأتىنىڭ بودىرىككە وىرىلەن بىكى آدلە باشاربىچىلەك اساملىرى . اتخابدە قۇندىقلىرى رەئى سەرسەيلە ، شونلەردە : ھەمدالە سەبى بىك (دارالفونون مەھمەتلەرنىڭ) . ھەسەن ارطغرل بىك (دوققۇر) . آق چورە اوغلى يوسف بىك (« تورك يوردى » مەھمەتلىرى) . كوك آلپ بىك (دارالفونون مەھمەتلەرنىڭ) . جلال سەھەر بىك (« خەلقە طوغرى » مەھمەتلىرى) . عاقل مەختار بىك (دوققۇر ، مەھمەتلىرى) . ھەسەن فەرىد بىك (دوققۇر) . سەجىلەن آق سەفەر بىك (استىشارە ھىيأتى) نىنە رەئى سەرسەيلە اساملىرى شونلەردە : مەھمەد امىن بىك (توركلەك مى شاعىرى) . كەمال الدىن بىك (مەھمەتلىرى) . ھەمەد بىك آغايف (دارالفونون مەھمەتلەرنىڭ) . نىجىب عاصم بىك (« تورك تارىخى » مۇئەللىپلىرى) . سەلەمان سامى بىك (دارالفونون مەھمەتلىرى) . ھەسەن جەھەد بىك

(۱ طین « غزنه-ی صاحبی) ، حسین زاده علی بك (دوقنور ، معلم) ، سلیم سیری بك (جناسیق متخصیصی) ، فؤاد رائف بك (توركیات متخصیصی) ، محمد علی توفیق بك (تورک محررلوندن) ، كمال جناب بك (دوقنور) ، رشید صفوت بك (مالیه متخصیصی) ، قوللاچیلره (مراقبه هیئتی) حسن رمزی (معمار) بكله ، مصطفى رشید و كامل بكلر انتخاب اولندیلر . — درنكك ايكنجی طوبلانیشتیده راپورلر اوزرینه مذاكره جریان ایتدی . مذاكره لر بیتكدن سوكره درنكك رئیس كوزل برصوك لطفی و ملی شاعر عیمر امین بك افندی ده امید و نور صاچان بر شاعر او قویوب حقیقتشیمكده بولونان املنك كه جكمده کی آیدین یولینی كوستردیلر . اوجاق درنككك مذاكره وقرارلرینه دائر ده ا مفصل معلومات ایله صوك لطفك بر صورتی كله جك لسخه مزه قویه جغز .

تورک قیزلرنده معارف نهوسی . — روسیه نك (سمبر) شهری اشرافتندن آق چوره اوغلی ابراهیم بكك کریمه لر ی زینب . سفیه و امینه خانملر . بو سنه كندی شهرلرنده قیز ایسه سی بیتروب ، دارالفنونه کیرمك اوزره پترسبورغه کیتمشلردر . زینب خاتم ایسه ده اوقورکن ، تحصیل زمانندن قورتارمیلدیکی ساعتلرده فخری اوله رق ، (سمبر) ك تورک قیز مکتبلرنده آل ایشلری اوكرتمكده مشغول اولیوردی . و قیز قیزلرک آل ایشلری ایچون لازم مصارلده كندی چپندن طوبیوردی .

محمود احمد افندی نك شمال توركلری آرمه سنده سیاهنه دار . — « تورک درنكك مجموعه سنك برنجی صایبسنده « توركلکی بیاملی و بیلشملیز » دییه بر مقاله ووردی . ۱۲۲۵ سنه سی مارتنده یازیلان او مقاله ده دینلیوردی که « بوگون ، حق یارین ، حکومت عثمانیه ، سیاست رسمیه سنده ، حق غیر رسمیه سنده ، توركلکی دوشونه مز . لکن عثمانلیلر توركلكك وارلغی بيله بيلمه ملیمیدرلر ؟ — دور استبداده حر عثمانلی ادبیاتی وزیر خانلری نك قاراکلق بودروملرنده باصوب ، دکانلری نك دوشمه لر ی آلتند بیکمشکلک ایله سافلا بیری دوام ایتدیرن آذری تورک قارداشلیرمیزی هیچ معنامز عجم نام غریبیه دیگر بر عرفدن طن ایدم جك قدر قبا جاهللك دوام ایله ملیمیدر ؟ — اك عمتاز طبقه دن بر عثمانلی محرری . تاتار دنیلن توركلک توركلککی تسلیم ایچون ولو یاریم دقیقه لقی اولسون دوشمنه یه محتاج اوللمیدر ؟

« عثمانلی توركلری نك بو کونکی طبقه منوره سی ، مشاهداتمه یا کلبورسم ، الیوم توركلرک نره لده بولندقلری ، ناصل کیچندکلری ، نهلر دوشوندکلری ، نهلر یابدقلری ونه یایمق ایستدکلری نك آرز بیلورلر . »

دورت . دورت بوجوق ییلدنبری ، حمد اولسون ، احوال خیلی دیکشیدی ؛ شمدی عثمانلی توركلری نك منورکنجلكی . آرتق آنقره وقونیه دن اوتده دخی توركلرک بولندیغی بیلور . حتی اولکی نسللردن ده توركلکله اهمیت و برنلر ، تورک دنیا سی اوكرنك كورمك ایستیه نلر . بولنور . مثلا ، صدر اسبقلردن بریسی ، اوج . دورت بیل اقدام اورویا سیاحتندن دونه رکن ، وولغا حوضه سنه قدر اوزامه یی بپوك بر زحمت ثلثی ایتمه مشدی .

الک متنوع ، الک مبذول واک جوال محرر لر عزدن بر ذات ده . کچن سنه نوروجه کیدرکن ، موسقوا ، نیژنی وقزانی بر اوق سرعته یاروب کچمشدی . نهایت بو سنه ، عثمانلی تورک علمای دینه سنک الک ترقی پرور لرندن صاییلان محمود اسعد افندی اورنبورغ . اوفاء قزان ، موسقوا ، یترسبورغ و فنلاند یاده سیاحت ایدوب کلدی . محمود اسعد افندی ده ، حسین حلمی پاشا و جلال نوری بک کبی عجله جه کزدیلر ، هیج بر شهرده ایکی کوندن فضله قالمادیلر ؛ بلکه یوگا ضرورت واردی .

محمود اسعد افندی نیک سیاحتی ، اورنبورغ و قزانده چیقان جریده لر دن . هان کونی کونسه تعقیب ایتدی نیک : افندی حضرتلری ، ماشالله ، آرزمانه جوق ایش صیدیر بیلدشلر ؛ مسافر اولدقلری شهرلرک شایان زیارت برلری کورمشلر . اورنبورغ مفتیسله ، علما ایله ، غزته جیلرله ، وکیلرله قونوشمشلر ، هرکون بر ایکی ضیافتده بولمشلر . اوفاء قزانده والیرله ملاقی اولمشلر ، والیرلر طرفندن تشییع ایدیلدیلر .

محمود اسعد افندی نیک سیاحتنده بزم الک جوق نظر دقت می جلب ایدن جهتلردن بریسی برلی علما ایله ایتدکاری مباحثات علمیه اولمشدی . عثمانلی فاضلی ، شمالی رفقاسی آره سنده ، بوکون تورک اسلام دنیاسنی الک جوق اشغال ایدن دینی ، اجتماعی و ملی مسأله لرله دایر فکری سربست و صریح بر صورتده بیان بو یورمشلردی .

افندی حضرتلرینک عودتلرندن سوکره ، استانبول مطبوعاتی سیاحتلرندن خیلی بحث ایتدی . فقط الک مهم نقطه لر ، او اوزون مقاله لر آره سنده هادتا اریسوب غائب اولدی . بونکچون بزم ، ترقی پرور دین عالمزک اصلاحات دینه و تستر مسأله لر یله تورک لک استقباله دایر مطالبه لرینی بردها خاطر لاتوب قارملر عزمزک ذهنلرینه ایجه برکشدیرمک ایسته دک .

«وقت» رفیق می بر ضیافتده کی مصاحبه یی حکایه ایده رک دییوردی که «مک ییترکن علمی مسأله لر دن بحث ایدلدی . خیرالله افندی ، محمود اسعد افندی دن ربا و بانه معامله لر ی حقنده کی فکری صورتدی . اسعد افندی حضرتلری اقتصاد علماسندن بولندقلری جهته آخه ایله ایش آره سنده کی مناسباتی ایضاح ایدرک ، «شورا» مجموعه سنک «اوقاق بورج جمعیتلری و ربا» مقاله سنده بیان اولونان افکاره اشتراکینی بیلدیردی . (او مقاله ده بعض شرائط تحتنده فائض ضروریلکی بیان اولنیور .) سوکره سوز اصلاحات دینه و قرآن کریم ترجمه سی مسائلنه انتقال ایتدی . محمود اسعد افندی اصلاحات دینه مطلقا لازمدر ، دییورلر : «لکن اصلاحات دینه ، دینی دیکشدیرمک ، یا خود اکسپلنوب فضله لشدیرمق دکلدیر . اصلاحات دینه احکام و معاملاتی اقتضای زمانه و انجذاب حاله تطبیق ایله فائده لنه بیلیمکدن عبارتدر . احکام دینه نیک اقتضای زمانه قابل تطبیق اولما می ایسه غیرممکندر ؛ چونکه جناب حق دینی سعادت بشره ایچون ویرمشدر . اگر انسانلر دین سایه سنده مسعود و متمم اولامزلرسه ، او دینک نه قدسیتی قالیر ؟ .. »

«قرآن ترجمه سی مسأله سنده : «قرآن ترجمه ایدیلدیر ، لکن نمازده عربی اوقونمق شرطیله » دیدیلر . قادی مسأله سنده دینی محمود اسعد افندی نیک فکر و نظری حریت پرورانه در :

«مسلمان قاديلىرىنىڭ دە باشقا مىللەت قاديلىرى كىي حيات ومعيشتە ئۆزلىرىنى، عالملىرىنى ياردىمچى اولەلىرى لازىمدىر. يورۇيۇرلار، بولۇپمۇ ئۆزلىرىنىڭ علم ومعرفت صاحىبى اولەلىرى اقتضا ايدىر. و بولسا شريعت اسلامىيە اصلا مالىع دىكلدىر.»

«محموداسەد افندى، اسلام قاديلىرىنىڭ تورىك ولايتلىرىدا، شەرلەردە كىي قاجادقلىرىنى ارىكلارلە برابر خىدمەت ايتىدقارنى. ئارالاردا چاللىشدىقلىرىنى سويلدى و «شرع شريفك امر ايتىدىكى برىسورنىدە قاجىق. قاجوب باشماق. ياللىز استانبوللە ولايت مىركىزلىرىنى مەبىسەردىر، ديدى. لىكىن بو حالدا، ايجاب حيات ومعيشت ايله تدرىجاً دىكشەك، ياقىن بر زماندا تورىك قاديلىرى حيات عمومىيەدە مستحق اولدىقلىرى موقىي آلاچىقلردىر.»

مىصاحبە ائىناسىدە، «وقت» غرىپەنىڭ باش مىررى قاچ افندى، محموداسەد افندىيە شوسۋالى ابراد ايتىدىلار:

«— روسىيەدە كىي قاتار، قرغىز، مىسارت، اوزبىك كىي دورلو اسمىلارلە يورۇدۇلۇن تورىك قوملىرىنىڭ دىل وادىياتلىرى برلەشەرك، بربرىنى آكلايەيلىن برملت حالەت كەيلىلەرمى؟» محموداسەد افندى بوسۇالە شو جوابى وىردىلار:

«— بوسىزك ائىكزىدە: اكر بوكونكى مىنور ومىفكر قىمىز بو. بولە اولسون دىيە ايتىدۇرسە، شەپەسىز اولور. اكر اهمىيت وىرىلار، چاللىشەلمىسە، اولماز!»

قاچ افندى بوسۇالى وجوابى نىقل ايتىدكەن سوكرە دىيوركە:

«بن عىنى سۇالى پروفىسور بارىتولە (بوكون روسىيەنىڭ تورىكولۇزىدە برنجى عىد اولۇنغان مىستىرق) جىناپلىرىدىن دە سورىشىم. اوبىكا: «بىم فىكرىمچە داخلى روسىيەدە ياشاپان سىز قاتارلى روسلار قارىشوب تىنىل اوئورسىكز، كىندى دىل وادىياتلىرى يوش، يوش غائب ايدىرىسىكز، مىلى مەكتىپلىرىكزدا دە اهمىيتى بىتر؛ زىرا، سىزنىڭ طاعىنىق وەر طرفىدە اقلەندەسىكز. اما تورىستان و قزاقستان مىسلمانلىرى احمال كە كىندى كىندىلىرىنى برىمات اولەرق ياشايەيلىلەر؛ چونكى اولر جوق، طوبىلى و برآردە ياشيورلار. مىلتا تورىستانك بعضى برلەندە تورىكلار ۵۰% بالغ اوليورلار... بوسىكە برابر، اكر آرا كزىدە حقىقەت مىفكر وصاحب دىها مىررلار جىقوب دە بوكىك وجدأ مىلى ئىرلار يازايلىلرسە و اوئىرلەردە روسىيەدە كىي تورىك قوملىرىنىڭ جەلەسى طرفىدىن اوقونەجىق قدر اهمىيت قزانىرسە، بىك مىمىل كە سىز كە دىل وادىياتلىرى غائب اولز؛ حقى تورىستان، قافقاز و قزاقستان تورىكلارى ايله آرا كزىدە مىناسىت واتحاد بىلە وجودە كلىر...»

«وقت» باش مىررى مىستىرق بر شىرق عالمى ايله مىستىرق بر غرىب عالمىنىڭ بو بىك مىم مىلى مسأله حقنىدە كىي فىكلرلىرىنى عىنى بولەرق «ياقنىدىن واپى باقىلەجىق اولورسە، محموداسەد افندىلە، پروفىسور بارىتولەك جوابلىرى مىرايكىسى برىر.» دىيوردى.